

Michał Białkowski

 <https://orcid.org/0000-0001-5215-1271>

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

KAROLA WOJTYŁY DOŚWIADCZENIE DIALOGU MIĘDZYKRAKOWSKIM I INTEGRACJI EUROPEJSKIEJ. WYBRANE IDEE I PRAKTYKA W OKRESIE KRAKOWSKIM (1938–1978)

Osoba Karola Wojtyły-Jana Pawła II – z uwagi na zasięg jej oddziaływania oraz wpływ religijny, kulturowy, polityczny i społeczny – odegrała wiodącą rolę w dziejach Europy i świata w XX stuleciu. Paradoksalnie jednak podstawowe badania źródłowe odnoszące się do życia i działalności przyszłego papieża w okresie krakowskim pozostają wciąż na etapie początkowym¹. Skądinąd znakomite biografie papieża-Polaka są w bardzo niewielkim stopniu oparte na materiale źródłowym pozostawionym przez samego Wojtyłę, bądź podległy mu sekretariat oraz wydziały Kurii Metropolitalnej Krakowskiej². Podobną lukę ba-

---

1 W maju 2023 roku powołany został do życia pod kierunkiem piszącego te słowa zespół naukowo-badawczy, którego celem jest przygotowanie nowoczesnej, pełnej, źródłowej biografii Karola Wojtyły.

2 Wymieńmy choćby prace: G. Blazynski, *Pope John Paul II*, New York 1979; T. Szulc, *Papież Jan Paweł II. Biografia*, tłum. Z. Uhrynowska-Hanasz, M. Wroczyński, Warszawa 1999; B. Lecomte, *Pasterz*, tłum. M. Romanek, H. Sobieraj, D. Zańko, Kraków 2006; J. Moskwa,

badawcą można dostrzec, badając wpływ doświadczeń z tego okresu na idee i działania podejmowane na rzecz dialogu międzynarodowego i integracji europejskiej. Czytelnik zdany jest praktycznie na ujęcia, w których nie znajdzie refleksji odnoszącej się do wydarzeń sprzed 16 października 1978 roku³. Jednocześnie należy podkreślić, że sam zbiór wypowiedzi Jana Pawła II na temat jedności europejskiej z lat 1978–1999 *Profezia per l'Europa* liczy ponad tysiąc stron i zawiera 669 tekstów.

Niniejszy tekst ma na celu przedstawić „kluczowe punkty” – doświadczenia, które miały istotne znaczenie w życiu Karola Wojtyły dla jego poglądów i podejmowanych działań na rzecz dialogu międzynarodowego, porozumienia oraz integracji europejskiej w latach 1938–1978. Będą to kolejno: studia polonistyczne na Uniwersytecie Jagiellońskim; czas okupacji, Holokaust i po Holokauście; Wieczne Miasto i podróż po Europie Zachodniej; doświadczenie Soboru Watykańskiego II; dialog polsko-niemiecki i wizyta w Republice Federalnej Niemiec w 1978 roku.

Przywołane problemy badawcze są pewną propozycją i nie wyczerpują całości zagadnienia. Wśród postulatów badawczych – związanych z poruszaną tematyką – na pierwszy plan wysuwa się m.in. problematyka posoborowych synodów biskupich (w których *nota bene* Karol

---

Droga Karola Wojtyły, t. 1: *Na tron Apostołów 1920–1978*; t. 2: *Zwiastun wyzwolenia 1978–1989*; t. 3: *W trzecie tysiąclecie 1990–1998*; t. 4: *Do domu Ojca. Ostatnia dekada*, Warszawa 2014; A. Riccardi, *Jan Paweł II. Biografia*, tłum. K. Stopa, Częstochowa 2014; G. Weigel, *Świadek nadziei. Biografia papieża Jana Pawła II*, tłum. M. Tarnowska i in., Kraków 2005; G. Weigel, *Kres i początek. Papież Jan Paweł II – zwycięstwo wolności, ostatnie lata, dziedzictwo*, tłum. M. Romanek, Kraków 2012.

3 Zob. John Paul II, *The united Europe of the future. Speech delivered in the European Parliament in Strasbourg on 11 October 1988*, w: *Wizje Europy*, red. A. Rotfeld, Warszawa 1989; P. Bortkiewicz, *Etos zjednoczonej Europy w nauczaniu Jana Pawła II*, „*Życie i Myśl*” 46 (1998) nr 1, s. 3–13; S. Sowiński, R. Zenderowski, *Europa drogą Kościoła. Jan Paweł II o Europie i europejskości*, Wrocław 2003; J. Usiądek, *Myśl polityczna papieża Jana Pawła II o integracji europejskiej*, w: *Polska. Unia Europejska. Świat. Wybrane problemy*, red. J. M. Fiszer, Warszawa 2007; *Nowy porządek wolności. Etyka społeczna Jana Pawła II – wizja dla zjednoczonej Europy*, red. Ch. Böhr i S. Raabe, Kraków–Warszawa 2007; *Jan Paweł II i Europa*, red. K. Kalinowska, B. Brodzińska M. Zamojska, Toruń 2009; M. Delong, *Stanowisko Papieża Jana Pawła II wobec integracji europejskiej*, „*Polityka i Społeczeństwo*” 8 (2011), s. 37–52; *Jan Paweł II – miara wielkości człowieka*, red. D. Żukowska-Gardzińska, Warszawa 2020; K. Witkowska-Chrzczonec, *Zagadnienie integracji europejskiej w nauczaniu Jana Pawła II – wybrane aspekty*, „*Studia Iuridica Toruniensia*” 29 (2021), s. 459–470.

Wojtyła miał znaczący udział i w które wniósł wkład merytoryczno-organizacyjny⁴), a następnie – synodalności jako form i mechanizmów pracy Kościoła katolickiego, w których można doszukać się analogii z działalnością instytucji europejskich, w szczególności Parlamentu Europejskiego. Innym tematem są starania Karola Wojtyły o wyniesienie do chwały ołtarzy postaci, których życie łączyło dzieje państw i narodów. Do takich promotorów i zworników integracji europejskiej należą: św. Jadwiga Andegaweńska, św. Maksymilian Maria Kolbe i św. Edyta Stein. Wreszcie – w kontekście integracji europejskiej – warto prześledzić bogatą i wyjątkową w skali Europy korespondencję prywatną Karola Wojtyły. Obejmuje ona kilkadziesiąt lat oraz nazwiska największych współczesnych myślicieli.

I. STUDIA POLONISTYCZNE NA UNIWERSYTECIE JAGIELLOŃSKIM

Na wstępie przypomnijmy, że Karol Wojtyła, urodzony 18 maja 1920 roku w rodzinie oficera Wojska Polskiego, od 1930 roku uczył się w Państwowym Gimnazjum Męskim im. Macieja Wadowity w Wadowicach⁵. W maju 1938 roku ukończył szkołę jako prymus. Egzamin maturalny zdał 14 maja 1938 roku, uzyskując najwyższe oceny⁶. Szkoła, mimo peryferyjnego położenia miasteczka, cieszyła się wysokim poziomem nauczania i znakomitą renomą. Zawdzięczała to pracującym w niej nauczycielom, którzy należeli do pedagogów i specjalistów najwyższej klasy⁷. Ważną rolę odegrała postać dyrektora gimnazjum, filologa klasycznego Jana Królikiewicza. Wojtyła wyniósł więc z gimnazjum doskonałą znajomość greki klasycznej i łaciny, a także szerokie zainteresowania literackie i teatralne. Te ostatnie potwierdzone zostały niezwykle uda-

4 Por. J. Dyduch, *Kardynał Karol Wojtyła w służbie Kościołowi Powszechnemu. Udział w pracach Kurii Rzymskiej i Synodów Biskupich*, Kraków 1998.

5 Por. *Jan Paweł II. Autobiografia*, wybrała i ułożyła J. Kiliańczyk-Zięba, Kraków 2003, s. 13.

6 Por. *Kalendarium życia Karola Wojtyły*, oprac. A. Boniecki, Kraków 1983, s. 37–38.

7 Por. A. Bohdanowicz, *Wspomnienia kolegi z klasy*, w: *Młodzieńcze lata Karola Wojtyły. Wspomnienia*, red. J. Kydryński, Kraków 1990, s. 23–28.

nymi debiutami aktorskimi na scenie Szkolnego Koła Dramatycznego, Domu Katolickiego, a później Amatorskiego Teatru Powszechnego Mieczysława Kotlarczyka⁸. Jako gimnazjalista brał udział m.in. w wystawieniu *Antygony* Sofoklesa, *Apokalipsy św. Jana Apostoła*, *Sobótki* Jana Kochanowskiego, *Ślubów panieńskich* Aleksandra Fredry, *Balady* i *Kordiana* Juliusza Słowackiego, *Nie-Boskiej komedii* Zygmunta Krasińskiego czy *Zygmunta Augusta* Stanisława Wyspiańskiego⁹. Była to jego pierwsza lekcja dialogu, dodajmy autentycznego dialogu scenicznego, który uczy każdego aktora wartości rozmowy, budowania kontaktu, relacji i interakcji. Ale była to również lekcja kultury europejskiej, którą Karol Wojtyła przerobił bardzo starannie i która pozostawiła trwały ślad w jego życiu duchowym, przesiąkniętym pierwiastkami cywilizacji klasycznej i chrześcijaństwa. Takie ukształtowanie młodego człowieka prowadziło – w przyszłości – ku idei Europy, postrzeganej jako integralna struktura kulturowa; organizm bardzo złożony, ale pełny i zamknięty.

Zapewne przeżycia teatralne silnie pobudzające osobowość młodego człowieka skłoniły go do wyboru studiów polonistycznych na Uniwersytecie Jagiellońskim. Wspominając te wydarzenia, wiele później napisał:

» W tamtym okresie decydujące wydawało mi się nade wszystko zamiłowanie do literatury, a w szczególności do literatury dramatycznej i do teatru. [...] W związku ze studiami pragnę podkreślić, że mój wybór polonistyki był umotywowany wyraźnym nastawieniem na studiowanie literatury. [...] To wprowadziło mnie w zupełnie nowe wymiary, żeby nie powiedzieć w *misterium* słowa. Słowo, zanim zostanie wypowiedziane na scenie, żyje naprzód w dziejach człowieka, jest jakimś podstawowym wymiarem jego życia duchowego. [...] Później zrozumiałem, że te studia polonistyczne przygo-

8 Por. M. Burghardt, *Wadowickie korzenie Karola Wojtyły*, Wadowice 2013, s. 175–192.

9 Por. J. Moskwa, *Droga Karola Wojtyły*, t. 1: *Na tron Apostołów 1920–1978*, s. 19–24.

towały we mnie grunt pod inny kierunek zainteresowań i studiów: mam na myśli filozofię i teologię¹⁰.

Najstarsza polska Alma Mater dawała poczucie elitarności i prestiżu, a jednocześnie gwarancję ukończenia uniwersytetu o renomie europejskiej. Dlatego latem 1938 roku przeniósł się wraz z ojcem – najbliższym żyjącym członkiem rodziny – do Krakowa. Zamieszkali na Dębnikach, przy Tynieckiej 10. We wrześniu 1938 roku Karol Wojtyła zapisał się na Wydział Filozoficzny, bo w tamtym czasie właśnie na nim prowadzone były studia polonistyczne¹¹. Formalnie do czerwca 1939 roku zaliczył tylko I rok studiów, gdyż wybuch II wojny światowej, a następnie dramatyczne wydarzenia związane z „Sonderaktion Krakau”, przerwały funkcjonowanie uczelni¹².

Jednak ten jeden rok studiów wydaje się być w jego życiu całą epoką. Większość zajęć odbywała się w tzw. „Gołębniku”, czyli Collegium Novum, przy ul. Gołębiej 20. Miał wówczas możliwość słuchania wykładów, uczestniczenia w konwersatoriach i ćwiczeniach prowadzonych przez tej miary uczonych, co prof. Stanisław Pigoń, historyk literatury polskiej, znawca romantyzmu i modernizmu, prof. Stefan Kołaczkowski, historyk literatury i krytyk, prof. Mieczysław Małecki, sławista, dialektolog, prekursor studiów bałkanistycznych, prof. Karol Nitsch, językoznawca i dialektolog, prof. Tadeusz Lehr-Spławiński, językoznawca, sławista i etnograf czy prof. Zenon Klemensiewicz, językoznawca i literaturoznawca¹³.

Różnorodność tematyczna prowadzonych przez nich wykładów pozwalała zapoznać się z całym spektrum kultury polskiej i europejskiej. Wojtyła miał zatem okazję brać udział w takich zajęciach, jak: „Zasady polskiej etymologii”, „Teatr i dramat w Polsce od połowy XVIII w.”, „Li-

---

10 Jan Paweł II, *Dar i tajemnica. W pięćdziesiątą rocznicę moich święceń kapłańskich*, Kraków 2005, s. 9.

11 Por. J. Szczyпка, *Jan Paweł II. Rodowód*, Warszawa 1991, s. 32.

12 Por. I. Paczyńska, *Aktion gegen Universitäts-Professoren (Kraków, 6 listopada 1939 roku) i okupacyjne losy aresztowanych*, Kraków 2019.

13 Por. J. Bober, *Prycza w prycze...*, w: *Młodzieńcze lata Karola Wojtyły*, s. 18.

teratura Wiosny Ludów”, „Literatura polskiego średniowiecza”, „Analiza teorii dramatu” oraz „Interpretacja liryki współczesnej”¹⁴.

Dzięki wybitnym badaczom, a każdy z nich był cenionym autorytetem, student Wojtyła zakorzeniał się w polskiej literaturze stanowiącej nierozzerwalną część dziedzictwa kulturowego Europy. Dodajmy – dziedzictwa niejednolitego, ale bardzo zróżnicowanego. To wówczas „odkrył” niemieckiego myśliciela, twórcę antropologii filozoficznej Maxa Schelera oraz przedstawiciela filozofii życia Wilhelma Christiana Diltheya¹⁵. Istotne znaczenie miała również kultura Europy Wschodniej, oparta na kulturze bizantyjskiej i tradycji prawosławnej. Dlatego młody Wojtyła chętnie uczestniczył w lektoracie języka staro-cerkiewno-słowiańskiego oraz nowożytnym – z języka rosyjskiego¹⁶. Jednak to głównie bogactwo literatury polskiej – na tle innych literatur narodowych – oraz poznanie najbardziej reprezentatywnych współczesnych kierunków literackich miało niewątpliwie wpływ na kształtowanie się myślenia Wojtyły o Europie oraz jego europejskiej wrażliwości.

Równoległe angażował się w działalność Teatru Rapsodycznego oraz utworzonego na początku 1939 roku Studia Dramatycznego 39, przekształconego z wcześniej istniejącej Krakowskiej Konfraterni Teatralnej¹⁷. Oba nowatorskie przedsięwzięcia artystyczno-literackie niewątpliwie rozwijały jego aktorski talent. Wielkim sukcesem zakończyło się przygotowanie – i wystawienie podczas obchodów „Dni Krakowa” – w czerwcu 1939 roku komedii muzycznej Mariana Niżyńskiego *Kawaler księżycowy*, stanowiącej trawestację Mickiewiczowskiej ballady o czarnoksiężniku Twardowskim¹⁸. Sztuka zaprezentowana została na dziedzińcu Collegium Nowodworskiego, a podczas premiery 7 czerwca 1939 roku Wojtyła wcielił się w rolę zodiakalnego Byka¹⁹. Temat wy-

14 Por. *Kalendarium życia Karola Wojtyły*, s. 39.

15 *Kalendarium życia Karola Wojtyły*, s. 41.

16 Por. B. Lecomte, *Pasterz*, s. 55.

17 Por. J. Kydryński, *Pomazaniec z Krakowa*, w: *Młodzieńcze lata Karola Wojtyły*, s. 95.

18 Por. Mieczysław Kotlarczyk, *Karol Wojtyła. O Teatrze Rapsodycznym*, wstęp i oprac. J. Popiel, wybór tekstów T. Malak, J. Popiel, Kraków 2001.

19 Por. T. Kudliński, *Głos teatromana do młodzieńczej biografii Karola Wojtyły*, w: *Młodzieńcze lata Karola Wojtyły*, s. 44–48.

daje się pozornie dość odległy od naszych rozważań, jednak w swojej modernistycznej formie spektakl odwoływał się do współczesnych mu najlepszych kierunków w europejskiej sztuce teatralnej. Dramat, sztuka i teatr, który „tworzył” Wojtyła i które „tworzyły” w tym czasie jego osobowość były tak bardzo europejskie²⁰.

2. OKUPACJA, HOLOKAUST I PO HOLOKAUŚCIE

Równie ważnym doświadczeniem, choć całkowicie odmiennym od artystycznych przeżyć i intelektualnych dociekań, jednak wielokrotnie powracającym w jego przemyśleniach, była okupacja i relacje ze środowiskiem żydowskim, współuczestnictwo w historii tego narodu w XX stuleciu. Genezy kontaktów Karola Wojtyły i jego rodziny z Żydami należy szukać w okresie wadowickim²¹. Karol dorastał w środowisku rodzinnym i szkolnym, któremu obce były antagonizmy narodowościowe. Uczył się natomiast dialogu, szacunku dla odmienności religijnej i wzajemnej akceptacji dla koegzystencji obu narodów. To wówczas zrodziły się przyjaźnie z Jerzym Klugerem, synem adwokata, a zarazem prezesa Żydowskiej Gminy Wyznaniowej w Wadowicach, czy z Ginką Beer²².

Kwestia żydowska – rozumiana przede wszystkim w kluczu narodowościowym – miała ogromne znaczenie dla sytuacji wewnętrznej Polski lat trzydziestych XX wieku. Żydzi postrzegani i traktowani byli jako zagrożenie ekonomiczne i demograficzne. Napięcia rodził handel, który był symbolem gospodarki utożsamianej i zagarniętej przez Żydów. Na tym przekonaniu – wciąż skutecznie podsycanym – bazował polski antysemityzm. Sprawa nie była bynajmniej błaha, gdyż Polska na progu drugiej wojny światowej była domem dla 3,4 miliona Żydów, którzy stanowili 9,8% ogółu ludności kraju. W województwie krakowskim ludność żydowska wynosiła 5,6% ludności, a zasadnicze dyspro-

20 Por. J. Szczypka, *Jan Paweł II. Rodowód*, s. 40–41.

21 Por. K. Iwańska, *Dzieje i kultura Żydów w Wadowicach w latach 1864–1945*, Kraków 2016.

22 Por. B. Lecomte, *Pasterz*, s. 47–48.

porcje zarysowywały się pomiędzy wsią a miastem. Żydzi dominowali w ośrodkach miejskich. W samym Krakowie liczącym w 1939 roku 259 tysięcy mieszkańców stanowili 25,8% ludności²³.

Atak Niemiec hitlerowskich na Polskę stał się początkiem masowej zagłady ludności żydowskiej. Po zajęciu Krakowa przez Wehrmacht i ustanowieniu niemieckiej administracji już 18 maja 1940 roku władze okupacyjne wydały rozporządzenie o wysiedleniu większości żydowskich mieszkańców miasta²⁴. Pomiędzy końcem 1940 a początkiem 1941 roku około 48 tysięcy Żydów zostało zmuszonych do opuszczenia Krakowa. Natomiast 3 marca 1941 roku – na terenie dzielnicy Podgórze – utworzono getto, w którym zamieszkali pozostali Żydzi²⁵. Na niewielkim obszarze, na którym pierwotnie mieszkało 3 tysiące osób, stłoczono blisko 18 tysięcy Żydów²⁶. Od 15 października 1941 roku dzielnica żydowska została zamknięta, a w czerwcu następnego roku Niemcy rozpoczęli wielkie wywózki²⁷. W trzech etapach czerwcowego wysiedlania śmierć poniosło ponad 7 tysięcy Żydów. W październiku 1942 roku kolejne ponad 4,5 tysiąca. W dniach 13–14 marca 1943 roku getto zostało ostatecznie zlikwidowane. Ci, których nie zamordowano na miejscu, zginęli w komorach KL Auschwitz. Reszta zasilili obóz pracy w Płaszowie²⁸.

Karol Wojtyła mimowolnie był świadkiem zagłady krakowskich Żydów. W 1976 roku podczas rekolekcji ogłoszonych dla Pawła VI i Kurii Rzymskiej powiedział: „obozы koncentracyjne [...] zawsze pozostaną

---

23 Por. P. Trojański, *Żydzi w województwie krakowskim 1981–1939. Studia statystyczne nad aktywnością społeczno-zawodową*, Kraków 2009, s. 78–94.

24 Czas okupacji z perspektywy różnych społeczności zamieszkujących wówczas Kraków opisał Andrzej Chwalba. Zob. A. Chwalba, *Okupacyjny Kraków w latach 1939–1945*, Kraków 2020.

25 Por. *Nie tylko Kroke. Historia Żydów krakowskich*, red. E. Gawron, M. Galas, Kraków 2022, s. 343–345.

26 Zbliżone informacje podaje Andrea Riccardi, choć dotyczą one danych statystycznych z roku 1938. Zob. A. Riccardi, *Jan Paweł II. Biografia*, s. 41.

27 Por. J. Moskwa, *Droga Karola Wojtyły*, t. 1: *Na tron Apostołów 1920–1978*, s. 59.

28 Por. *Nie tylko Kroke*, s. 377–391.

realnym symbolem jakiegoś piekła na ziemi. Wyraziło się w nich swoiste maksimum zła, które ludzie wyrządzili ludziom”²⁹.

Wiele lat później w książce *Pamięć i tożsamość* wspominał:

» Zachód długo przecież nie chciał uwierzyć w eksterminację Żydów. Dopiero potem wyszło to na jaw w całej pełni. Nawet w Polsce nie wiadano o wszystkim, co robili naziści z Polakami, co Sowieci zrobili z oficerami polskimi w Katyniu, a tragiczne dzieje deportacji znane były tylko po części³⁰.

Okupacyjne losy Karola Wojtyły były trudne, a zarazem pełne twórczej aktywności. W pierwszych miesiącach – w warunkach konspiracyjnych – oddał się działalności literackiej oraz lekturom. Przede wszystkim musiał jednak zdobyć pracę, która dawałaby utrzymanie oraz uchroniła przed wywózką na roboty przymusowe do III Rzeszy. Początkowo były to zajęcia dorywcze, ale nasilający się terror okupacyjny wymuszał poszukiwania stałego zatrudnienia³¹. Takim miejscem stała się fabryka produkująca sodę kaustyczną – zakłady „Solvay”, przemianowane przez okupanta na Ostdeutsche Chemische Werke GmbH [Wschodnioniemieckie Zakłady Chemiczne]. Wojtyła pracował w nich od września 1940 roku do sierpnia 1944 roku³², początkowo w kamieniołomie na Zakrzówku przy wysadzaniu, wydobywaniu i transporcie wapienia. Od lata 1941 roku zostaje przeniesiony do fabryki na tzw. oczyszczalnię wody przy kotłowni. Ta praca jest lżejsza, ale przede wszystkim bezpieczniejsza³³. W tym czasie dużo modli się i rozmyśla, czyta i pisze. Jest zafascynowany twórczością św. Jana od Krzyża, przedstawiciela „złotego wieku” mistyki hiszpańskiej oraz św. Ludwika Marii Grignon de Montfort, francuskiego tercjarza dominikańskiego. Czerpie więc z góactwa źródeł nowożytnej duchowości europejskiej³⁴.

29 A. Riccardi, *Jan Paweł II. Biografia*, s. 42.

30 Por. Jan Paweł II, *Pamięć i tożsamość*, Kraków 2005, s. 22.

31 Por. T. Szulc, *Papież Jan Paweł II. Biografia*, s. 110.

32 Por. M. Jakubczyk, *Solvay i Karola Wojtyła*, Kraków 2020, s. 22n.

33 Por. *Kalendarium życia Karola Wojtyły*, s. 68.

34 Por. J. Szczypka, *Jan Paweł II. Rodowód*, s. 52–53.

Nie rezygnuje jednak z kontaktów z podziemnym teatrem, pracując nad Szekspirem, Mickiewiczem, Słowackim, Norwidem, Wyspiańskim. Wcześniej przeżył osobisty dramat – śmierć ojca³⁵. Wydarzenie to obok przyjaźni z krawcem Janem Tyranowskim i przywołanych lektur duchowych – należało do decydujących o wyborze drogi powołania kapłańskiego. W październiku 1942 roku wstąpił do konspiracyjnego seminarium duchownego archidiecezji krakowskiej. Zaczął studiować na tajnym Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego oraz chodzić na regularne spotkania z abp. Adamem Stefanem Sapiehą i na odprowadzanie przez niego codzienną mszę świętą³⁶. Zasadniczo jednak, aż do początków sierpnia 1944 roku żyje w świecie świeckim. Dopiero na wieść o wybuchu powstania warszawskiego metropolita krakowski każe założyć klerykom sutannę i gromadzi ich w Pałacu Biskupów Krakowskich, próbując uchronić przed aresztowaniem³⁷.

Zakończenie działań wojennych jest początkiem nowej rzeczywistości – dla wszystkich. Z Holocaustu uratowało się tylko około 60 tysięcy Żydów, z czego tylko 10 tysięcy dawnych mieszkańców Krakowa. Jedną z ocalałych jest odnaleziona przez Wojtyłę na przełomie stycznia i lutego 1945 roku, na jędrzejowskim dworcu, trzynastoletnia Edyta Zierer. Była przemęczona, przestraszona i głodna. Dziewczynka dzięki pomocy kleryka dotarła do Krakowa, później w 1951 roku wyemigrowała do Izraela³⁸.

Gest Wojtyły był bezcenny, bynajmniej jednak nie powszechny. Niestety – również i w Krakowie – doszło do eskalacji napięć, które doprowadziły do antyżydowskich wystąpień mających charakter pogromów. Niechęć rodziła się z założenia, że ludność żydowska będzie żądać naprawienia wyrządzonych jej krzywd oraz odzyskania utraconego mienia. Już 27 lipca 1945 roku odnotowano pierwsze antyżydowskie wystąpienia. Milicja zatrzymała wówczas Żydówkę rzekomo oskarżoną

35 Por. *Jan Paweł II. Autobiografia*, s. 32.

36 Por. M. Jakubczyk, *Solvay i Karola Wojtyła*, s. 89.

37 Por. B. Lecomte, *Pasterz*, s. 104.

38 Por. A. Włusek, *Karol Wojtyła a Zagłada. Czy Jan Paweł II zasługuje na tytuł „Sprawiedliwego wśród narodów świata”?*, <https://historykon.pl/karol-wojtyla-a-zaglada-czy-jan-pawel-ii-zasluguje-na-tytul-sprawiedliwego-wsrod-narodow-swiate/2/> (20.08.2023).

o porwanie dziecka. Do pogromu doszło 11 sierpnia 1945 roku. Zaatakowano Żydów modlących się w synagodze Kupa, przy ulicy Miodowej 27. Wielu z nich zostało rannych, poturbowanych, ograbionych, przynajmniej kilku straciło życie. Zamieszki zostały opanowane dopiero późnym wieczorem³⁹.

Karol Wojtyła na długo zachował w pamięci to bolesne doświadczenie, stało się ono inspiracją dla podejmowanych w późniejszych latach kroków na rzecz zbliżenia i porozumienia z wyznawcami judaizmu. Dwadzieścia kilka lat później podczas wydarzeń Marca 1968 roku – już jako metropolita krakowski – był współautorem *Słowa episkopatu Polski o bolesnych wydarzeniach*, przeznaczonego do odczytania w kościołach 24 marca. Przygotował dość odważny projekt tekstu. Pisząc w imieniu polskich biskupów, przypomniał, że prawdziwy pokój między ludźmi osiągnie się przez takie „układanie stosunków społecznych, w których uszanowane zostaną zasadnicze uprawnienia osoby i społeczeństwa” – prawo do prawdy, wolności, sprawiedliwości i miłości. Dalej była mowa o tym, że wszelkie sprawy dzielące ludzi powinny być rozwiązywane nie za pomocą siły, ale „na drodze wnikliwego dialogu. Tylko ta metoda może prowadzić do unikania dyskryminacji, a nade wszystko – do znajdowania prawdy i sprawiedliwości w stosunkach pomiędzy ludźmi. Tylko ta metoda odpowiada godności człowieka, w niej bowiem dochodzi do głosu jego siła moralna”. W liście podkreślano też, że stosowanie przemocy fizycznej nie rozwiąże napięć i że brutalne użycie siły uwłacza godności człowieka⁴⁰.

Niecały rok po wydarzeniach Marca 1968 roku kard. Karol Wojtyła podczas wizytacji kanonicznej parafii Bożego Ciała wyraził życzenie odwiedzenia gminy żydowskiej. Była to śmiała decyzja, wszak nie ucichły jeszcze odgłosy antysemitkiej propagandy władz komunistycznych. Świeżo w pamięci pozostały natomiast pożegnania z udajęcymi się na emigrację – do Europy Zachodniej, Stanów Zjednoczonych,

---

39 Por. *Nie tylko Kroke*, s. 410–415.

40 Zob. *Słowo episkopatu Polski o bolesnych wydarzeniach z 21 marca 1968 r.*, w: *Listy pasterskie Episkopatu Polski 1945–1974*, Paryż 1975, s. 518–519.

a przede wszystkim do Izraela⁴¹. Termin wizyty został ustalony – w porozumieniu z prezesem gminy żydowskiej w Krakowie Maciejem Jakubowiczem – przez proboszcza parafii Bożego Ciała ks. Franciszka Grabiszewskiego CRL. To historyczne, ale wciąż mało znane wydarzenie miało miejsce 28 lutego 1969 roku⁴². Prezes Jakubowicz prosił, by hierarcha zachował przepis żydowski o nakryciu głowy przy wchodzeniu do synagogi. Dodajmy, że był krajanem Wojtyły, gdyż urodził się i wychował w Wadowicach. Kardynał, któremu towarzyszył proboszcz parafii Bożego Ciała, udał się na ul. Szeroką. Ponieważ był to piątek – dzień szabatu – Żydzi gromadzili się na modlitwie. Przed synagogą Remuh kardynała powitał prezes Jakubowicz oraz starzy gminy⁴³. Po dłuższej rozmowie kard. Wojtyła ubrany w czarną, prostą sutannę i czarny płaszcz wszedł do synagogi i pozostał tam dłuższy czas w zadumie. Później nawiedził jeszcze synagogę Tempel, przy ul. Miodowej 24, gdzie zastał tylko jednego modlącego się Żyda⁴⁴.

Można zadać pytanie: dlaczego doświadczenie okupacji i Holokaustu jest tak istotne dla problemu integracji europejskiej? Przede wszystkim dlatego, że przypomina nam, do jakiego szaleństwa może doprowadzić podzielona Europa, skonfliktowany świat. Nasuwa się w tym miejscu pojęcie wprowadzone do nauk społecznych przez Hannah Arendt – banalność zła. Mówi ono, że zło, stając się czymś powszechnym, z czasem staje się czymś oczywistym i prowadzi do utraty wszelkich odruchów sumienia. Okrucieństwo można zatrzymać, tylko budując silny sojusz oparty na trwałych wartościach chrześcijańskich. Ważna jest akceptacja odmienności etnicznej, religijnej i kulturowej. Uczy, że Europa jest wspólną ojczyzną wszystkich zamieszkujących ją narodów.

---

41 Por. A. Riccardi, *Jan Paweł II. Biografia*, s. 117–118.

42 Por. *Kalendarium życia Karola Wojtyły*, s. 329.

43 Por. T. Szulc, *Papież Jan Paweł II. Biografia*, s. 241–242.

44 Por. *Kalendarium życia Karola Wojtyły*, s. 329.

3. WIECZNE MIASTO I PODRÓŻ PO EUROPIE ZACHODNIEJ

Niebagatelne znaczenie dla ukształtowania się charakteru młodego kleryka, a później kapłana miała postać kard. Adama Stefana Sapiehy. I to właśnie przede wszystkim jemu przysługuje miano duchowego ojca, mentora i patrona Karola Wojtyły. Nie umniejsza to bynajmniej roli innych postaci, przewodników duchowych przyszłego papieża, jak choćby Jana Tyranowskiego, Mieczysława Kotlarczyka, ks. Kazimierza Figlewicza, ks. Edwarda Zachera czy ks. Jana Piwowarczyka. Jednak podejmując naszą refleksję na temat Europy i jedności europejskiej, nie sposób nie odwołać się do tej pomnikowej postaci w dziejach Kościoła krakowskiego i Kościoła w Polsce⁴⁵.

Kardynał Sapieha pochodził z jednego z najznakomitszych polskich rodów arystokratycznych, i był... prawdziwym Europejczykiem. W 1890 roku ukończył studia prawnicze na Uniwersytecie Wiedeńskim, ale słuchał wykładów również na Uniwersytecie Jagiellońskim, w Instytucie Katolickim w Lille, na Uniwersytecie Leopolda i Franciszka w Innsbrucku⁴⁶. Studiował również teologię na Uniwersytecie Franciszkańskim we Lwowie, a w 1896 roku uzyskał doktorat na Papieskim Ateneum Laterańskim (dziś Papieski Uniwersytet Laterański). Równoległe studia lingwistyczne odbył w watykańskiej Kościelnej Akademii Szlacheckiej⁴⁷. Europejski format intelektualny kard. Sapiehy dopełniała gorliwa praca patriotyczna. Jako biskup krakowski dał wspaniały przykład umiłowania spraw polskich, m.in. powołując w 1915 roku Książęco-Biskupi Komitet Pomocy dla Dotkniętych Klęską Wojny. „Książę Niezłomny” był niewątpliwie wzorem dla młodego Karola Wojtyły,

---

45 Por. J. Marecki, *Archidiecezja krakowska w latach 1912–1962*, w: *Kościół krakowski w tysiącleciu*, opr. P. Poniedziałek, s. 384–387.

46 Por. J. Czajkowski, *Kardynał Sapieha*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1997, s. 11–13.

47 Por. J. Czajkowski, *Kardynał Sapieha*, s. 20–23.

a później księdza, duszpasterza akademickiego, naukowca, biskupa i metropolity krakowskiego⁴⁸.

Właśnie kard. Sapięha odcisnął w sposób szczególny europejskie „piętno” na Wojtyłę. Pozwolił mu odkryć Europę, dotknąć jej rzymskiej tradycji, która wywarła przecież zasadniczy wpływ na powstanie oraz rozwój łacińskiej i chrześcijańskiej cywilizacji – *Christianitas*. Doceniając zdolności intelektualne i talenty kleryka Wojtyły, zdecydował o wcześniejszym dopuszczeniu go do święceń diakonatu i prezbiteratu, tak aby już jako ksiądz mógł wyjechać na studia specjalistyczne do Rzymu. Święceń kardynał udzielił 1 listopada 1946 roku w swojej kaplicy, w Pałacu Biskupim przy ul. Franciszkańskiej 3⁴⁹. Po dopełnieniu wszystkich przepisów kanonicznych dotyczących odprawienia mszy świętych prymicyjnych, a pierwszą z nich młody kapłan sprawował w romańskiej krypcie św. Leonarda w archikatedrze wawelskiej, Karol Wojtyła był gotowy do podróży zagranicznej⁵⁰. Nie wyjechał jednak sam. Towarzyszył mu przyjaciel, kleryk Stanisław Starowieyski, który również miał podjąć naukę. Droga dość nietypowo wiodła przez Paryż, ale już po kilku dniach dotarli do Rzymu. Z przyczyn formalnych – braku ukończonych studiów wyższych – nie mogli zamieszkać w Papieskim Kolegium Polskim⁵¹. Początkowo znaleźli stancję u pallo-tynów, przy via dei Pettinnari, a od grudnia 1946 roku zostali przyjęci do Papieskiego Kolegium Belgijskiego, przy via del Quirinale 26⁵².

Nowe miejsce zakwaterowania miało same zalety. Dawało okazję poznania studiujących w Rzymie Belgów i Francuzów oraz możliwość doskonalenia znajomości języka francuskiego. Rektorem kolegium był utytułowany ks. Maximilien de Fürstenberg. Do położonej niedaleko uczelni – Pontificium Athenaeum Internationale Angelicum – ks. Woj-

---

48 Skalę jego zaangażowania w sprawy krajowe, charytatywne, kulturalne i społeczne ukazuje wydany niedawno monumentalny zbiór dokumentów: *Świadek Dziejów Narodu. Kardynał Adam Stefan Sapięha (1867–1951) w dokumentach archiwalnych*, t. 1–5, redakcja edycji źródłowej J. Marecki, Kraków 2020.

49 Por. B. Lecomte, *Pasterz*, s. 115–116.

50 Por. J. Urban, *Karola Wojtyły – Jana Pawła II katedra na Wawelu*, Kraków 2009.

51 Por. *Solvay i Karol Wojtyła*, s. 103.

52 Por. *Kalendarium życia Karola Wojtyły*, s. 99.

tyła miał tylko pół kilometra. Angelicum przeżywało wówczas okres rozkwitu, wykładali na nim profesorowie o światowej sławie, głównie neotomiści, m.in. Michael Browne OP, Mario Luigi Ciappi OP czy Réginald Marie Garrigou-Lagrange OP⁵³. Wojtyła musiał poznać język włoski od podstaw, ale przyszło mu to dość łatwo. Pierwsze tygodnie spędził na poznawaniu Rzymu, a zarazem chrześcijańskich korzeni Europy:

» Przez długie lata nosiłem w sercu obraz Rzymu pierwszych chrześcijan, katakumb, i w pierwszych dniach mojego pobytu w Rzymie, w listopadzie 1946 roku, krążyłem po ulicach, wstępowałem do kościołów, ale nie mogłem odnaleźć owego obrazu wyrzeźbionego w moim sercu. W końcu dotarłem do katakumb, zwiedziłem pierwsze bazyliki chrześcijańskie, gdzie wyczuwało się nieomal obecność pierwszych chrześcijan, pierwszych chrześcijańskich pokoleń. Dopiero wtedy poznałem Rzym, który żył w moim sercu. [...] Jest to wspomnienie, które na całe życie odcisnęło się w mej pamięci i związało z tym Rzymem, w którym w 1946 roku nawet nie myślałem, że powrócę do niego jako Piotr i że zostanę aż do ostatniego dnia życia jako biskup Rzymu⁵⁴.

Dość ciekawe jest, że już wówczas – praktycznie kilkanaście miesięcy po zakończeniu II wojny światowej zwrócił uwagę na dość wymowny fakt. Pisał o nim w książce *Dar i tajemnica*:

» Stale w centrum naszego doświadczenia był jednak sam Rzym. Codziennie z Kolegium Belgijskiego przy via del Quirinale 26 chodziłem na wykłady na Angelicum, wstępując po drodze do jezuickiego kościoła św. Andrzeja na Kwirynale, gdzie spoczywają relikwie św. Stanisława Kostki, który tam mieszkał w przylegającym do tego kościoła nowicjacie. Tam też zakończył on swoje życie. Pamiętam, że wśród odwiedzających jego grób było wielu seminarzystów z Ger-

53 Por. A. Riccardi, *Jan Paweł II. Biografia*, s. 72.

54 Jan Paweł II, Rozmowa z młodzieżą z 7.03.1984, „L'Osservatore Romano” 1984 nr 3, s. 9.

manicum, których było łatwo rozpoznać po czerwonych sutannach. W sercu chrześcijaństwa i w świetle tradycji świętych spotkały się narody i wznosząc się ponad tragedię wojny, która nas głęboko doświadczyła, stawały się jakby zaczątkiem zjednoczonego świata⁵⁵.

Studia miały oczywiście ogromną wartość intelektualną, ale nie mniej ważne były przyjaźnie, w tym z ks. Marcellem Uylenbroeckiem, w późniejszym czasie animatorem i duszpasterzem chrześcijańskiego ruchu robotniczego w Belgii⁵⁶. O tym, jak ważną rolę pełni dialog i jak wiele łączy narody europejskie, mógł dowiedzieć się Karol Wojtyła, podróżując po Francji, Belgii i Holandii. Podróż studyjna miała miejsce podczas miesiący wakacyjnych 1947 roku. Była niejako nagrodą, jaką ufundował Wojtyła i Starowieyskiemu kard. Sapieha po wizytacji, którą przeprowadził w maju 1947 roku⁵⁷. Hierarcha wysoko ocenił wówczas postępy w nauce obu studentów. 3 lipca 1947 roku, Wojtyła z wynikiem *summa cum laude* zdał egzamin licencjacki⁵⁸. Droga wiodła przez Marsylię i Lourdes do Paryża, w którym spędzili kilka tygodni. Sporym przeżyciem estetycznym było zwiedzanie wspaniałych muzeów i galerii paryskich oraz gotyckich katedr północnej Francji. W Belgii podróżowali po Flandrii, gdzie zwiedzili Gandawę i Brugię. Ostatni etap stanowił dziesięciodniowy pobyt w Holandii. Byli m.in. w Rotterdamie, Hadze i Amsterdamie. Letnie miesiące 1947 roku były więc przepełnione obcowaniem z wielką europejską sztuką sakralną⁵⁹.

Szczegółne wrażenie na podróżujących Polakach wywarła wizyta we Francji, kraju zlaicyzowanym i zsekularyzowanym, bezradnie oddającemu się gwałtownym przemianom obyczajowym⁶⁰. Tu Wojtyła spotkał się ze środowiskiem księży robotników, w Marsylii nawiązał kontakt z Jakiem Loewem OP. Z kolei podczas ponad dwutygodniowego pobytu w Paryżu poznał teoretyka nowego ruchu – ks. Georges’a Mi-

55 Jan Paweł II, *Dar i tajemnica*, s. 51–52.

56 Por. J. Szczyпка, *Jan Paweł II. Rodowód*, s. 121–122.

57 Por. J. Moskwa, *Droga Karola Wojtyły*, t. 1: *Na tron Apostołów 1920–1978*, s. 87–88.

58 Por. *Kalendarium życia Karola Wojtyły*, s. 102.

59 Por. B. Lecomte, *Pasterz*, s. 125.

60 Por. J. Szczyпка, *Jan Paweł II. Rodowód*, s. 125.

chonneau, autora książki *Parafia – wspólnota misyjna* – sprawozdania z pracy na dalekich przedmieściach Paryża. Wojtyła odwiedzał go w jego parafii w Colombes, na skraju paryskiej aglomeracji⁶¹. W Belgii zapoznał się z działalnością Jeunesse Ouvrière Chrétienne [Młodzi Robotnicy Chrześcijańscy], prężnej katolickiej organizacji robotniczej, na której czele stał ks. Joseph Cardijn. Temat kwestii robotniczej, tak bardzo wówczas aktualny w Polsce, musiał wielokrotnie powracać, skoro ostatnią część urlopu ks. Wojtyła zdecydował się wykorzystać na pracę wśród polskich górników zamieszkujących okolice Charleloi w Belgii. Przez miesiąc był duszpasterzem środowisk robotniczych przy Polskiej Misji Katolickiej w Belgii⁶².

Przemyślenia z tego okresu stały się impulsem do napisania artykułu – debiutu w „Tygodniku Powszechnym” – zatytułowanego *Mission de France*⁶³. Widać w nim wyraźnie zainteresowanie aktualnymi problemami społecznymi oraz próbę wyciągnięcia z francuskich i belgijskich doświadczeń wniosków duszpasterskich, które można byłoby zaaplikować na polskim gruncie. Kluczowe staje się pytanie o to, w jaki sposób przywrócić masy Kościołowi, a Kościół masom.

Jesienią 1947 roku Karol Wojtyła rozpoczął drugi rok studiów oraz czas intensywnego pisania doktoratu. Egzamin doktorski zdał 14 czerwca 1948 roku, a pracę poświęconą doświadczeniu wiary i godności człowieka w pismach św. Jana od Krzyża obronił pięć dni później – 19 czerwca 1948 roku⁶⁴. Do kraju powrócił jeszcze w czerwcu 1948 roku, by już w lipcu objąć wikariat w parafii Niegowic. Niecałe dwa lata pobytu w Rzymie nauczyły Wojtyłę bardzo wiele. Poznał Europę Zachodnią, jej osiągnięcia, problemy i troski. Na brzegu Sekwany zobaczył ludzi podobnych do tych, których pozostawił nad Wisłą.

---

61 Por. A. Riccardi, *Jan Paweł II. Biografia*, s. 69–70.

62 Por. J. Moskwa, *Droga Karola Wojtyły*, t. 1: *Na tron Apostołów 1920–1978*, s. 95.

63 K. Wojtyła, *Mission de France*, „Tygodnik Powszechny” z 6.03.1949, s. 1–2.

64 Por. *Kalendarium życia Karola Wojtyły*, s. 105.

4. DOŚWIADCZENIE SOBORU WATYKAŃSKIEGO II

Od chwili wyjazdu do Niegowici aż do otwarcia II soboru watykańskiego mija ponad czternaście lat. W tym czasie dużo się dzieje, komunizm staje się niechcianą, narzuconą przez Związek Sowiecki szarą rzeczywistością. W listopadzie 1948 roku Wojtyła kończy formalnie studia teologiczne i broni pracę magisterską: *Pojęcie środka zjednoczenia duszy z Bogiem w nauce św. Jana od Krzyża*. Natomiast 16 grudnia 1948 roku przedstawia na Wydziale Teologicznym swój doktorat. Podczas obrony otrzymuje najwyższe noty⁶⁵. Już 17 marca 1949 roku zostaje odwołany z Niegowici i przeniesiony do Krakowa. Ma zająć się duszpasterstwem akademickim przy kościele św. Floriana⁶⁶. Śmierć kard. Adama Stefana Sapiehy 23 lipca 1951 roku jest wielkim ciosem, ale następca metropolity krakowskiego – abp. Eugeniusz Baziak – konsekwentnie wspiera rozwój młodego kapłana. W 1951 roku kieruje go na urlop z poleceniem przygotowania rozprawy habilitacyjnej. Praca nosząca tytuł *Ocena możliwości zbudowania etyki chrześcijańskiej przy założeniach systemu Maxa Schellera* zostaje przyjęta przez Radę Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego 30 listopada 1953 roku, następnego odbywa się kolokwium habilitacyjne. Wszystkie oceny są jednoznaczne – pozytywne⁶⁷.

Od marca 1954 roku prowadzi na KUL zajęcia, głównie z etyki i teologii moralnej. Utrzymuje serdeczny, przyjacielski kontakt ze środowiskiem młodej inteligencji akademickiej. Zimą jeździ z młodymi na narty, latem na kajaki⁶⁸. Podczas jednej z takich eskapad zostaje wezwany do Warszawy, do prymasa Stefana Wyszyńskiego. Kardynał czeka na niego z biskupią nominacją. Decyzja papieża Piusa XII nosi wymowną datę – 4 lipca 1958 roku – dzień, w którym Kościół krakowski obchodzi wspomnienie poświęcenia katedry wawelskiej. W tej świątyni

65 Por. J. Moskwa, *Droga Karola Wojtyły*, t. 1: *Na tron Apostołów 1920–1978*, s. 103–104.

66 Por. Jan Paweł II, *Dar i tajemnica*, s. 60–61.

67 Por. B. Lecomte, *Pasterz*, s. 152–154.

68 Por. *Zapis drogi... Wspomnienie „Środowiska” o nieznanym duszpasterstwie księdza Karola Wojtyły*, Kraków 2005.

28 września 1958 roku Karol Wojtyła przyjmuje święcenia biskupie⁶⁹. Po śmierci abp. Baziaka, 16 czerwca 1962 roku zostaje wybrany przez Kapitułę Metropolitalną wikariuszem kapitulnym archidiecezji krakowskiej⁷⁰. Funkcja ta ostatecznie otwiera mu drogę do wyjazdu – na zapowiadziany przez Jana XXIII jeszcze w styczniu 1959 roku – sobór watykański II⁷¹.

XXI sobór powszechny był wydarzeniem bez precedensu w historii Kościoła. Karol Wojtyła już jako papież przywoływał to wydarzenie wielokrotnie, zwracając uwagę na znaczenie „Nowej Pięćdziesiątnicy” dla Kościoła i współczesnego świata⁷².

Dla Karola Wojtyły sobór watykański II to czas przełomu, wytężonej pracy intelektualnej i kolejnego zasadniczego zwrotu w życiu. Jako jeden z nielicznych polskich ojców soborowych wniósł inspirujący i twórczy wkład w jego obrady. Biskupowi krakowskiemu dane było uczestniczyć we wszystkich czterech sesjach soborowych, podczas których wygłosił osiem wystąpień publicznych oraz złożył siedemnaście interwencji pisemnych. Łącznie był autorem 25 tekstów spośród 75, które przedstawili polscy ojcowie soborowi⁷³.

Paradoksalnie również Wojtyła – wówczas jeden z najmłodszych biskupów – miał konkretny i realny wpływ na treści końcowe dokumentów soborowych. Wspominając specyficzną atmosferę pracy na soborze, pisał:

☞ Tymczasem myśl soborowa pracuje również w ciszy i ukryciu. Większość ojców nie dyskutuje (niektórzy czynią to tylko na piśmie), wszyscy natomiast dają wyraz swym przekonaniom w momencie głosowań. Głosowanie jest poniekąd bardziej zobowiązujące niż zabieranie głosu w dyskusji. W wyniku głosowań może najbardziej

69 Por. J. Urban, *Św. Jan Paweł II jako biskup krakowski*, Kraków 2020, s. 26–27.

70 Por. K. Figlewicz, *Kronika Katedry na Wawelu 1934–1982*, oprac. J. Urban, E. Zych, Kraków 2014, s. 296.

71 Por. M. Białkowski, *Sobór Watykański II. Polska historia*, Warszawa 2022, s. 54.

72 Por. *Jan Paweł II. Autobiografia*, s. 109–110.

73 Por. R. Skrzypczak, *Karol Wojtyła–Jan Paweł II człowiek Soboru Watykańskiego II. W 60. rocznicę inauguracji obrad*, red. M. Białkowski, Toruń 2023, s. 81–100.

odczytuje się obecność kolegialnej myśli Soboru oraz jej rozwój. Właśnie ta myśl kolegialna pozostaje na Soborze pod szczególnym działaniem Ducha Świętego.

» Ważną rolę odgrywa różnica zdań. [...] Różnica zdań na Soborze tłumaczy się wystarczająco wielością uczestników i pluralistycznym charakterem soborowego zebrania. Prawda jest podstawowym dobrem Kościoła, a Kościół jest jednością wielu. Tę wielość na Soborze stanowią biskupi – nie tylko jedność, ale autentyczną wielość: wielość osób, wielość doświadczeń i przemyśleń, wielość życia wewnętrznego, wielość środowisk, które reprezentują oraz wielość życia w różnych uwarunkowaniach⁷⁴.

W centrum zainteresowań bp. Wojtyły znajdował się dokument poświęcony ówczesnej kondycji Kościoła katolickiego, diagnozowanej w kontekście politycznym, kulturowym, społecznym i gospodarczym. Po kilkuletnich pracach koncepcyjnych i redakcyjnych – w czerwcu 1964 roku – stał się on schematem XIII, z którego powstała później Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*⁷⁵.

Od początku roku 1964 Wojtyła – wraz z powołanym przez siebie zespołem krakowskich teologów i duszpasterzy – przygotował jeden z alternatywnych, całościowych projektów tego dokumentu. Od września 1964 roku hierarcha został włączony w skład podkomisji *Signa Temporum* [łac. „znaków czasu”], potem od listopada 1964 roku była to Mieszana Podkomisja Centralna do spraw Schematu XIII i podkomisja doktrynalna. W tym charakterze brał udział w posiedzeniach komisji w podrzymskiej Aricii, z przerwami od lutego do czerwca 1965 roku⁷⁶. W książce *Przekroczyć próg nadziei* wspominał – związane z tym faktem – swoje duchowe wzrastanie i intelektualne dojrzewanie:

74 *Sobór od wewnątrz*, w: Karol Wojtyła. *Odnowa Kościoła i świata. Refleksje soborowe*, wybór i oprac. A. Dobrzyński, Rzym 2014, s. 291–292.

75 Por. M. Białkowski, *Sobór Watykański II. Polska historia*, s. 119.

76 Por. Karol Wojtyła. *Vaticanium II: czas twórczego myślenia. Wypowiedzi soborowe*, wybór i oprac. A. Dobrzyński, Rzym 2014, s. 29.

» Sobór służył słuchaniu innych, ale służył też twórczemu myśleniu. Oczywiście, że starsi i bardziej doświadczeni biskupi pracowali bardziej na rzecz dojrzenia myśli soborowej. Ja, jako młodszy, raczej się uczyłem, ale stopniowo doszedłem także do dojrzałej i bardziej twórczej formy uczestnictwa w soborze. Tak więc podczas trzeciej sesji znalazłem się w zespole przygotowującym tak zwany Schemat XIII, późniejszą konstytucję pastoralną „*Gaudium et spes*”, i mogłem uczestniczyć w niezwykle ciekawych pracach tego zespołu. [...] Sobór był wielkim przeżyciem Kościoła...⁷⁷

Arcybiskup metropolita krakowski miał również wpływ na inne dokumenty soborowe. Na pierwszy plan wysunęło się pięć najważniejszych debat, które miały wiodący, zasadniczy charakter. Była to debata dotycząca schematu o Kościele, która zakończyła się uchwaleniem Konstytucji dogmatycznej o Kościele *Lumen gentium*, debata o wolności religijnej, z której wyrosła deklaracja *Dignitatis humanae*, szczególnie bliska mu problematyka świeckich, której poświęcony został Dekret o apostołstwie świeckich *Apostolicam actuositatem*, debata przygotowująca Deklarację o stosunku Kościoła do religii niechrześcijańskich *Nostra aetate* oraz wspomniana już debata o posłannictwie Kościoła we współczesnym świecie. Wielkie zrozumienie wykazywał dla spraw liturgii i jej reformy, wówczas i dziś wywołującej kontrowersje⁷⁸.

W swoich wypowiedziach Karol Wojtyła odnosił się głównie do problematyki eklezjologii, kwestii współczesnego ateizmu oraz antropologii. Ważne były jego pisemne uwagi dotyczące kolegialności Kościoła i powszechnego powołania wiernych do świętości. Istotne były również wypowiedzi dotyczące rozdziału o Matce Bożej i jego miejsca w przygotowywanej konstytucji oraz problematyki macierzyństwa Kościoła. Podczas debaty o wolności religijnej starał się przezwyciężyć rozumienie wolności religijnej tylko jako tolerancji. Postulował, by w nauce So-

77 Jan Paweł II, *Przekroczyć próg nadziei*, Lublin 1994, s. 123.

78 Por. R. Skrzypczak, *Karol Wojtyła na Soborze Watykańskim II. Zbiór wystąpień*, Kraków 2020, s. 70–99.

boru Watykańskiego II podkreślić, że wolność religijna pochodzi z Objawienia i jest zgodna z ludzkim rozumem⁷⁹.

Dla młodego biskupa, dość nagle obarczonego ciężarem odpowiedzialności za Kościół krakowski, sobór watykański II to nie tylko moment szczególnej refleksji teologiczno-filozoficznej, ale przede wszystkim czas dialogu, nawiązywania relacji, spotkań, a nawet budowania przyjaźni. Interesujące wydaje się być doświadczenie kontaktów z hierarchami francuskimi, niemieckimi i austriackimi⁸⁰. Z tymi pierwszymi Wojtyłę wiązał również fakt oficjalnego wyznaczenia go przez episkopat jako łącznika i przedstawiciela Kościoła polskiego⁸¹. W przekazanym kard. Wyszyńskiemu sprawozdaniu z 28 października 1965 roku opisywał swoje doświadczenie relacji z biskupami francuskimi. Ponieważ dokument jest właściwie nieznany, przytoczmy go prawie *in extenso* dla pełniejszego rozumienia wpływu metropolity krakowskiego na sprawy soborowe:

» 1. Na początku bieżącej sesji Soboru zostały mi powierzone kontakty z Episkopatem francuskim. Kontakty te traktuję jako zadanie osobne, różne od udziału w cotygodniowych zebraniach delegatów różnych (ok. 30) episkopatów w „Domus Mariae”, które również odbywają się z inicjatywy Biskupów francuskich. Przygotowaniem do kontaktu z Episkopatem Francji była wspólna praca nad tekstem schematu XIII, zwłaszcza w okresie zimowym (Ariccia–Rzym). Obecni tam biskupi (oraz teologowie) francuscy zrozumieli i przyjęli tezę z tzw. projektu krakowskiego, wedle której Kościół w schemacie XIII musi się przedstawić światu, tzn. wskazać na podstawy swego istnienia i swej misji. Z tego wyłonił się obecny rozdział 4. część I., a także niektóre elementy rozdz[iału] 1 (zwł[aszcz]a o ateizmie)⁸².

79 Por. M. Białkowski, *Sobór Watykański II. Polska historia*, s. 107–108, 119–120, 122–125.

80 Por. J. Moskwa, *Droga Karola Wojtyły*, t. 1: *Na tron Apostołów 1920–1978*, s. 270–277.

81 Por. M. Białkowski, *Protokoły konferencji polskich ojców soborowych. Zbiór dokumentów 1962–1965*, Lublin 2019, s. 220–222.

82 Archiwum Archidiecezjalne Warszawskie, Sekretariat Prymasa Polski, Watykan, II 17/310, k. 44–46, Arcybiskup Metropolita Krakowski, Kontakty z Episkopatem francuskim, Rzym, 28.10.1965.

W dalszej części informował prymasa, że 17 października udał się na zaproszenie biskupa Luciena Lebruna do Paray-le-Monial, gdzie odprawił mszę świętą pontyfikalną i uczestniczył w 200. rocznicy ustanowienia liturgicznej uroczystości Najświętszego Serca Pana Jezusa:

» 3. Wkrótce po powrocie z Paray-le-Monial odbyłem rozmowę z A[rcy]b[iskup]em G[abrielem-Marie] Garrone'em z Tuluzy, vice-przewodniczącym Episkopatu francuskiego, znanym mi dobrze dzięki wspólnej pracy nad schematem XIII. [...] Treść rozmowy można krótko ująć w sposób, jak następuje. We Francji sytuacja Kościoła w Polsce, a zwłaszcza Episkopat i osoba Księdza Prymasa, są przedmiotem sporu, jaki toczy się pomiędzy przedstawicielami tzw. lewicy i prawicy katolickiej. O ile jednym zależy na ukazywaniu stosunku państwa do Kościoła w Polsce w kolorach jak najbardziej dodatnich i przez to nieprawdziwych, to natomiast drudzy posługują się sytuacją Kościoła w Polsce, korzystając z prawdziwych faktów i z enuncjacji naszego Episkopatu, ale czynią to w znacznej mierze po to, by zwalczać lewicę.

» 4. Wkrótce po tej rozmowie nastąpiło w dniu 25.x. w Seminarium St-Louis spotkanie z licznie zgromadzonym Episkopatem francuskim (uczestniczyło kilkudziesięciu biskupów, w tym dwu kardynałów). Inicjatywa wyszła ze strony A[rcy]b[iskupa] z Rennes, P[aula] Gouyona, z którym naprzód korespondencyjnie ustaliłem termin i charakter spotkania. Z naszej strony brał w nim udział A[rcy]b[iskup] B[olesław] Kominek, B[iskup] J[an] Jaroszewicz, B[iskup] K[azimierz] Majdański – i niżej podpisany. Przedstawiliśmy naprzód, przemawiając po kolei, sytuację, a bardziej jeszcze pracę Kościoła w Polsce. Potem odpowiadaliśmy na szereg pytań. Byliśmy obecni wyłącznie Biskupi, gdyż A[rcy]b[iskup] [Paul] Gouyon wykluczył wszystkie inne osoby z tego spotkania. Zdaje się, że

wypadło ono dodatnio. Znow wróciła sprawa udziału w Millenium oraz propozycja przesyłki książek⁸³.

Powyższy fragment wyraźnie wskazuje, jak wielkie znaczenie miał dialog i współpraca obu episkopatów, potrzeba wzajemnego poznania i zrozumienia aktualnych problemów. Nie wyczerpalibyśmy listy ojców soborowych, z którymi dane było współpracować metropolicie krakowskiemu gdybyśmy nie wspomnieli również biskupów amerykańskich, w szczególności polskiego pochodzenia, na czele z arcybiskupem Johnem Krolem czy biskupów z Czarnego Łądu. Wśród tych ostatnich do grona przyjaciół należeli: Hyacinthe Thiandoum z Senegalu oraz Paul Zoungrana z Górnej Wolty (dziś Burkina Faso)⁸⁴.

Wychodził więc poza pewną i sprawdzoną, ale zamkniętą przestrzeń cywilizacyjną, kulturową i mentalną by dotknąć nowego, rodzącego się świata, w którym zjednoczona Europa miała odgrywać znaczącą rolę depozytariusza starożytnych kultur i sztuk. Sam zaś stał się ambasadorem tradycji duchowych i umysłowych, które rozwijały się na obszarze śródziemnomorskim. Dotknie tego problemu podczas podróży do Grecji i Ziemi Świętej⁸⁵.

5. DIALOG POLSKO-NIEMIECKI I WIZYTA W REPUBLICIE FEDERALNEJ NIEMIEC W 1978 ROKU

Równie ważne – z powodów historycznych i geopolitycznych – były kontakty z Niemcami, narodem żyjącym w dwóch państwach. Co prawda Wojtyła nie należał do autorów historycznego *Orędzia biskupów polskich do ich niemieckich braci w Chrystusowym urzędzie paster-*

83 Archiwum Archidiecezjalne Warszawskie, Sekretariat Prymasa Polski, Watykan, II 17/310, k. 44–46, Arcybiskup Metropolita Krakowski, Kontakty z Episkopatem francuskim, Rzym, 28.10.1965.

84 Por. J. Moskwa, *Droga Karola Wojtyły*, t. 1: *Na tron Apostołów 1920–1978*, s. 212–213.

85 Zob. K. Wojtyła, *Kazanie na Areopagu. 13 katechez*, Kraków 2018.

skim, jednak uczestniczył w procesie jego powstawania i jego głos był brany pod uwagę. Należał natomiast do pierwszych sygnatariuszy tego wiekopomnego aktu, a później stanowczych obrońców linii episkopatu na czele z kard. Wyszyńskim i abp. Kominkiem tuż po ogłoszeniu wspomnianego dokumentu⁸⁶. Już 11 stycznia 1966 roku arcybiskup krakowski w liście skierowanym do prymasa Polski pisał:

» Komunikat U[rzędu] R[ady] M[ministrów] jest w całości pomówieniem wraz z próbą wmówienia Waszej Eminencji oraz nam, Biskupom polskim, czynów oraz zamierzeń, które przedmiotowo nie miały miejsca. Tak więc zupełnie arbitralne jest twierdzenie o „z gruntu politycznym” charakterze dokumentu. Niezgoda z rzeczywistością wypowiedź o zredagowaniu listu „wspólnie z biskupami niemieckimi”.

» Prócz tych wszystkich przeinaczeń, komunikat U[rzędu] R[ady] M[ministrów] pomija najzupełniej milczeniem wagę moralną dokumentu odpowiadającego najgłębszym potrzebom współczesnej ludzkości i świata, który szuka na wszystkich drogach zabezpieczenia przed wojną – czyli tego, co służy pokojowi i sprawiedliwości w stosunkach międzynarodowych. Charakterystyczne jest przy tym owo spłylenie, w jakim od początku usiłuje się przedstawić głębokie ujęcie w obu listach sprawy przebaczenia⁸⁷.

Wydaje się, że Karol Wojtyła – choć niepozbawiony ciężaru doświadczenia II wojny światowej – umiał wyzwolić się z tego wszystkiego, co nie pozwalało odważnie i z nadzieją spojrzeć w przeszłość. We wspólną przyszłość: Polski i Niemiec. Dlatego należał do tych, którzy wbrew politycznej logice, narzuconej przez władze komunistyczne, mozołnie współtworzył zręby pojednania międzynarodowego, w duchu porozu-

86 Por. M. Białkowski, *Działalność Karola Wojtyły na forum Konferencji Episkopatu Polski i jej komisji (1958–1978)*, „Przegląd Zachodni” 2018 nr 3, s. 197–232.

87 Archiwum Archidiecezjalne Warszawskie, Sekretariat Prymasa Polski, Protokoły KGEP, II 4/21, k. 2–3, Pismo metropolity krakowskiego abpa Karola Wojtyły do prymasa Polski kard. Stefana Wyszyńskiego, Kraków, 11.01.1966.

mienia i przebaczenia. Kontynuował je w kolejnych latach, budując dobre, serdeczne relacje na wzajemnych kontaktach. Bezsprzecznie miała na to również wpływ rosnąca i coraz silniejsza pozycja w episkopacie. Wkrótce po zakończeniu II sesji soborowej 18 stycznia 1964 roku został prekonizowany, czyli uroczysto ogłoszony arcybiskupem metropolitą krakowskim. Ingres do katedry wawelskiej odbył 8 marca 1964 roku⁸⁸. Natomiast 29 czerwca 1967 roku został wyniesiony przez Pawła VI do godności kardynalskiej. Od 1967 roku był ponadto członkiem Kongregacji do Spraw Duchowieństwa i Kongregacji do Spraw Kościołów Wschodnich, a od 1970 roku członkiem Kongregacji do Spraw Kultu Bożego⁸⁹. Podczas 116. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski 30 września 1969 roku został wybrany na zastępcę przewodniczącego Konferencji Episkopatu Polski⁹⁰.

Krakowski kardynał od końca lat sześćdziesiątych XX wieku odwiedzał i gościł szereg przedstawicieli Kościoła niemieckiego i austriackiego, m.in. kard. Josepha Fringsa, kard. Juliusa Döpfnera, kard. Alfreda Bengscha, kard. Josepha Höffnera i kard. Franza Königa. Dlatego nie może dziwić, że to do niego, jeszcze w 1966 roku, biskupi z Republiki Federalnej Niemiec skierowali sondażowe zapytanie dotyczące wzniesienia przez Niemców w Oświęcimiu ekspiacyjnego kościoła – widzialnego znaku głębokiego pragnienia otrzymania przebaczenia za zbrodnie popełnione w czasie II wojny światowej.

Ostatnim akordem dialogu polsko-niemieckiego była wizyta w Niemczech Zachodnich we wrześniu 1978 roku. Dla kard. Wojtyły była to już kolejna podróż do tego kraju. Wcześniejsze podróże odbył w 1974 i 1977 roku, a w 1975 roku był również w Niemczech Wschodnich⁹¹. Podczas wizyty towarzyszył mu jednak kard. Stefan Wyszyń-

---

88 Por. J. Urban, *Św. Jan Paweł II jako biskup krakowski*, s. 95–107.

89 Por. J. Szczypka, *Jan Paweł II. Rodowód*, s. 254–255, 269.

90 Por. M. Białkowski, *Udział Karola Wojtyły w pracach Konferencji Episkopatu Polski i jej komisji specjalistycznych (1958–1978)*, w: *Prymas i Papież. Studia poświęcone prymasowi Stefanowi Wyszyńskiemu i papieżowi Janowi Pawłowi II*, red. M. Białkowski, W. Rozyński, Toruń 2021, s. 139–140.

91 Por. *Karol Wojtyła. W służbie Polonii i Kościołowi Powszechnemu*, zebrał i oprac. M. Jagosz, Kraków 1999, s. 195–198, 295–296.

ski, i była to pierwsza i jedyna podróż zagraniczna – poza Watykanem i Włochami – jaką po II wojnie światowej odbył Prymas Tysiąclecia. Jej kolejne etapy wyznaczały najważniejsze historyczne centra życia religijnego Republiki Federalnej Niemiec⁹². Wizyta rozpoczęła się 20 września 1978 roku, a pierwszym miejscem spotkania obu episkopatów był grób św. Bonifacego w Fuldzie. Kolejne to: Kolonia, Neviges – sanktuarium maryjne i miejsce pielgrzymek, Monachium i Dachau. Ostatnie dni spędzono w Moguncji, Bonn i ponownie w Kolonii, skąd Wojtyła i Wyszyński udali się w podróż powrotną⁹³. Wizyta potwierdziła gotowość do szczerego dialogu i pragnienie porozumienia. Była jednak przede wszystkim ukoronowaniem procesu rozpoczętego na ławach soborowych 18 listopada 1965 roku: drogi przebaczenia i pojednania. Podczas wystąpienia na przyjęciu wydanym przez kard. Josepha Höffnera metropolita krakowski m.in. powiedział:

„ Żyjemy w epoce, w której rozwój Kościoła, rozwój wzajemnych stosunków między ludźmi i społeczeństwami postępuje naprzód, a zarazem ulega głębokim przeobrażeniom. [...] Posłannictwo Kościoła, ewangeliczna misja prawdy i miłości staje niejako w samym centrum trudności, zagrożeń i przeciwieństw, jakie narosły wśród wielkiej Rodziny Ludzkiej w związku z wielokierunkowymi procesami współczesnego rozwoju. Kościół dokonał i stale dokonuje swego „aggiornamento” – udzisiejszania – to zaś oznacza nowe spojrzenie ku przeszłości, nowe spojrzenie na historię.

„ Przybywamy tutaj, ażeby sięgnąć poprzez tyle stuleci do wspólnego dla naszych Narodów początku w prawdzie Ewangelii i w misję Kościoła. [...] W świetle tej prawdy i tej misji pragniemy niejako w nowy sposób spojrzeć na dzieje naszych Narodów i na to sąsiedztwo wyznaczone nam przez Opatrzność, które nieraz w ciągu tych wieków było trudnym sąsiedztwem. W sposób szczególnie bolesny

92 Por. A. Orszulik, *Przedmowa*, w: *Stefan kardynał Wyszyński. Karol kardynał Wojtyła: spotkania w Republice Federalnej Niemiec*, red. M. N. Rafiński, Poznań 1979, s. 5–6.

93 Por. J. Moskwa, *Droga Karola Wojtyły*, t. 1: *Na tron Apostołów 1920–1978*, s. 356.

ujawniło się to za naszego życia w latach 1939–1945. Zdajemy sobie sprawę z tego, że jako pasterze Kościoła możemy w sposób szczególny przyczynić się do nowego, z gruntu innego kształtowania się na przyszłość stosunków, które w przeszłości układały się w sposób tak nieraz tragiczny⁹⁴.

* * *

Obejmujący cztery dekady okres krakowski (1938–1978) w życiu Karola Wojtyły był czasem odkrywania Europy i poszukiwania nowych form jej rozwoju w podzielonym, leczącym rany, dwubiegunowym świecie. Student, robotnik, młody ksiądz, wykładowca akademicki, biskup, a później arcybiskup metropolita krakowski oparł swoje doświadczenie europejskości na kulturze starożytnych cywilizacji oraz wartościach chrześcijańskich. Wybór takiego systemu aksjologicznego pozwolił mu dostrzec piękno Starego Kontynentu, poznać jego potencjał kulturowotwórczy i umysłowy oraz głosić konieczność budowy jedności europejskiej opartej na podmiotowości i godności każdego człowieka.

---

94 *Z przemówienia Karola kardynała Wojtyły na przyjęciu wydanym przez Josepha kardynała Höffnera w Kolonii, 22 września 1978 roku, w: Stefan kardynał Wyszyński, Karol kardynał Wojtyła: spotkania w Republice Federalnej Niemiec, s. 10.*

ABSTRAKT

KAROLA WOJTYŁY DOŚWIADCZENIE DIALOGU

MIĘDZYNARODOWEGO I INTEGRACJI EUROPEJSKIEJ.

WYBRANE IDEE I PRAKTYKA W OKRESIE KRAKOWSKIM (1938–1978)

Doświadczenie europejskości, dialogu międzynarodowego, porozumienia i integracji europejskiej stanowią istotną część biografii Karola Wojtyły w okresie krakowskim (lata 1938–1978). Wśród wielu wydarzeń, które wpłynęły na jego postrzeganie Europy – jako centrum kulturowego i cywilizacyjnego – jako pierwsze wskazać należy studia polonistyczne na Uniwersytecie Jagiellońskim. To one dały solidne podstawy z zakresu literatury i dramatu. Również lata II wojny światowej: czas okupacji, zagłada ludności żydowskiej i jej losy powojenne ugruntowały wartość jedności europejskiej. Z kolei podróż do Wiecznego Miasta, praca nad doktoratem oraz możliwość zwiedzenia krajów Europy Zachodniej pogłębiła znaczenie chrześcijaństwa jako trwałego elementu konsolidującego kontynent. Ewenementem było doświadczenie soboru watykańskiego II, które pozwoliło spotkać się z przedstawicielami narodów, kultur i ras całego świata. Stało się też kluczowym momentem w historii dialogu polsko-niemieckiego, którego zwieńczeniem była wizyta w Republice Federacji Niemiec w 1978 roku.

Słowa kluczowe: Karol Wojtyła, Europa, chrześcijaństwo, dialog, porozumienie, integracja europejska, pojednanie polsko-niemieckie

ABSTRACT

KAROL WOJTYŁA'S EXPERIENCE OF INTERNATIONAL DIALOGUE AND EUROPEAN INTEGRATION. SELECTED IDEAS AND PRACTICE IN THE KRAKÓW PERIOD (1938–1978)

The experience of Europeanness, international dialogue, understanding and European integration form an important part of Karol Wojtyła's biography during the Kraków period (1938–1978). Among the many developments that influenced his perception of Europe – as a cultural and civilisational centre – his Polish language and literature studies at the Jagiellonian University are among the most important ones. They provided a solid foundation in literature and drama. The years of the Second World War: the time of the occupation, the annihilation of the Jewish population and its post-war fate also reinforced the value of European unity. Whereas his trip to the Eternal City, his doctoral work and the opportunity to visit Western European countries reinforced the importance of Christianity as a permanent consolidating element of the continent. The experience of the Second Vatican Council was revolutionary, creating an opportunity to meet with representatives of peoples, cultures and races from all over the world. It also became a key moment in the history of Polish-German dialogue, culminating in a visit to the Federal Republic of Germany in 1978.

Keywords: Karol Wojtyła, Europe, Christianity, dialogue, understanding, European integration, German-Polish reconciliation

BIBLIOGRAFIA

- Archiwum Archidiecezjalne Warszawskie, Sekretariat Prymasa Polski, Watykan, II 17/310.
- Archiwum Archidiecezjalne Warszawskie, Sekretariat Prymasa Polski, Protokoły KGEP, II 4/21.
- Białkowski M., *Działalność Karola Wojtyły na forum Konferencji Episkopatu Polski i jej komisji (1958–1978)*, „Przegląd Zachodni” 2018 nr 3, s. 197–232.
- Białkowski M., *Protokoły konferencji polskich ojców soborowych. Zbiór dokumentów 1962–1965*, Lublin 2019.
- Białkowski M., *Sobór Watykański II. Polska historia*, Warszawa 2022.
- Białkowski M., *Udział Karola Wojtyły w pracach Konferencji Episkopatu Polski i jej komisji specjalistycznych (1958–1978)*, w: *Prymas i Papież. Studia poświęcone prymasowi Stefanowi Wyszyńskiemu i papieżowi Janowi Pawłowi II*, red. M. Białkowski, W. Rozynkowski, Toruń 2021, s. 133–174.
- Blażynski G., *Pope John Paul II*, New York 1979.
- Bortkiewicz P., *Etos zjednoczonej Europy w nauczaniu Jana Pawła II*, „Życie i Myśl” 46 (1998) nr 1, s. 3–13.
- Burghardt M., *Wadowickie korzenie Karola Wojtyły*, Wadowice 2013.
- Chwalba A., *Okupacyjny Kraków w latach 1939–1945*, Kraków 2020.
- Czajkowski J., *Kardynał Sapieha*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1997.
- Delong M., *Stanowisko Papieża Jana Pawła II wobec integracji europejskiej*, „Polityka i Społeczeństwo” 8 (2011), s. 37–52.
- Figlewicz K., *Kronika Katedry na Wawelu 1934–1982*, oprac. J. Urban, E. Zych, Kraków 2014.
- Iwańska K., *Dzieje i kultura Żydów w Wadowicach w latach 1864–1945*, Kraków 2016.
- Jakubczyk M., *Solvay i Karol Wojtyła*, Kraków 2020.
- Jan Paweł II – miara wielkości człowieka*, red. D. Żukowska-Gardzińska, Warszawa 2020.
- Jan Paweł II i Europa*, red. K. Kalinowska, B. Brodzińska M. Zamojska, Toruń 2009.
- Jan Paweł II, *Dar i tajemnica. W pięćdziesiątą rocznicę moich święceń kapłańskich*, Kraków 2005.

- Jan Paweł II, *Pamięć i tożsamość*, Kraków 2005.
- Jan Paweł II, *Przekroczyć próg nadziei*, Lublin 1994.
- Jan Paweł II, Rozmowa z młodzieżą z 7.03.1984, „L'Osservatore Romano” 1984 nr 3, s. 9.
- Jan Paweł II. *Autobiografia*, wybrała i ułożyła J. Kiliańczyk-Zięba, Kraków 2003.
- John Paul II, *The united Europe of the future. Speech delivered in the European Parliament in Strasbourg on 11 October 1988*, w: *Wizje Europy*, red. A. Rotfeld, Warszawa 1989.
- Kalendarium życia Karola Wojtyły*, oprac. A. Boniecki, Kraków 1983.
- Karol Wojtyła. Odnowa Kościoła i świata. Refleksje soborowe*, wybór i oprac. A. Dobrzyński, Rzym 2014.
- Karol Wojtyła. Vaticanum II: czas twórczego myślenia. Wypowiedzi soborowe*, wybór i oprac. A. Dobrzyński, Rzym 2014.
- Karol Wojtyła. W służbie Polonii i Kościołowi Powszechnemu*, zebrał i oprac. M. Jagosz, Kraków 1999.
- Karol Wojtyła–Jan Paweł II człowiek Soboru Watykańskiego II. W 60. rocznicę inauguracji obrad*, red. M. Białkowski, Toruń 2023 [w druku].
- Kościół krakowski w tysiącleciu*, opr. P. Poniedziałek, Kraków 2000.
- Lecomte B., *Pasterz*, tłum. M. Romanek, H. Sobieraj, D. Zańko, Kraków 2006.
- Mieczysław Kotlarczyk, Karol Wojtyła. O Teatrze Rapsodycznym*, wstęp i oprac. J. Popiel, wybór tekstów T. Malak, J. Popiel, Kraków 2001.
- Młodzieńcze lata Karola Wojtyły. Wspomnienia*, red. J. Kydryński, Kraków 1990.
- Moskwa J., *Droga Karola Wojtyły*, t. 1: *Na tron Apostołów 1920–1978*, Warszawa 2014.
- Moskwa J., *Droga Karola Wojtyły*, t. 2: *Zwiastun wyzwolenia 1978–1989*, Warszawa 2014.
- Moskwa J., *Droga Karola Wojtyły*, t. 3: *W trzecie tysiąclecie 1990–1998*, Warszawa 2014.
- Moskwa J., *Droga Karola Wojtyły*, t. 4: *Do domu Ojca. Ostatnia dekada*, Warszawa 2014.
- Nie tylko Kroke. Historia Żydów krakowskich*, red. E. Gawron, M. Galas, Kraków 2022.

- Nowy porządek wolności. Etyka społeczna Jana Pawła II – wizja dla zjednoczonej Europy*, red. Ch. Böhr, S. Raabe, Kraków–Warszawa 2007.
- Paczyńska I., *Aktion gegen Universitäts-Professoren (Kraków, 6 listopada 1939 roku) i okupacyjne losy aresztowanych*, Kraków 2019.
- Riccardi A., *Jan Paweł II. Biografia*, tłum. K. Stopa, Częstochowa 2014.
- Skrzypczak R., *Karol Wojtyła–Jan Paweł II człowiek Soboru Watykańskiego II. W 60. rocznicę inauguracji obrad*, red. M. Białkowski, Toruń 2023, s. 81–100.
- Skrzypczak R., *Karol Wojtyła na Soborze Watykańskim II. Zbiór wystąpień*, Kraków 2020.
- Słowo episkopatu Polski o bolesnych wydarzeniach z 21 marca 1968 r.*, w: *Listy pasterskie Episkopatu Polski 1945–1974*, Paryż 1975, s. 518–519.
- Sowiński S., Zenderowski R., *Europa drogą Kościoła. Jan Paweł II o Europie i europejskości*, Wrocław 2003.
- Stefan kardynał Wyszyński, *Karol kardynał Wojtyła: spotkania w Republice Federalnej Niemiec*, red. M. N. Rafiński, Poznań 1979.
- Szczyпка J., *Jan Paweł II. Rodowód*, Warszawa 1991.
- Szulc T., *Papież Jan Paweł II. Biografia*, tłum. Z. Uhrynowska-Hanasz, M. Wroczyński, Warszawa 1999.
- Świadek Dziejów Narodu. Kardynał Adam Stefan Sapieha (1867–1951) w dokumentach archiwalnych*, t. 1–5, redakcja edycji źródłowej J. Marecki, Kraków 2020.
- Trojański P., *Żydzi w województwie krakowskim 1981–1939. Studia statystyczne nad aktywnością społeczno-zawodową*, Kraków 2009.
- Urban J., *Karola Wojtyły – Jana Pawła II katedra na Wawelu*, Kraków 2009.
- Urban J., *Św. Jan Paweł II jako biskup krakowski*, Kraków 2020.
- Usiadek J., *Mysł polityczna papieża Jana Pawła II o integracji europejskiej*, w: *Polska. Unia Europejska. Świat. Wybrane problemy*, red. J. M. Fiszer, Warszawa 2007.
- Weigel G., *Kres i początek. Papież Jan Paweł II – zwycięstwo wolności, ostatnie lata, dziedzictwo*, tłum. M. Romanek, Kraków 2012.
- Weigel G., *Świadek nadziei. Biografia papieża Jana Pawła II*, tłum. M. Tarnowska i in., Kraków 2005.

- Witkowska-Chrzczonec K., *Zagadnienie integracji europejskiej w nauczaniu Jana Pawła II – wybrane aspekty*, „Studia Iuridica Toruniensia” 29 (2021), s. 459–470.
- Włusek A., *Karol Wojtyła a Zagłada. Czy Jan Paweł II zasługuje na tytuł „Sprawiedliwego wśród narodów świata”?*, <https://historykon.pl/karol-wojtyla-a-zaglada-czy-jan-pawel-ii-zasluguje-na-tytul-sprawiedliwego-wsrod-narodow-swiata/2/> (20.08.2023).
- Wojtyła K., *Kazanie na Areopagu. 13 katechez*, Kraków 2018.
- Wojtyła K., *Mission de France*, „Tygodnik Powszechny” z 6.03.1949, s. 1–2.
- Zapis drogi... Wspomnienie „Środowiska” o nieznanym duszpasterstwie księdza Karola Wojtyły*, Kraków 2005.